

УДК 355 (091)(477)

І. В. Сапожников

МІСЦЕ ДВОХ БОЇВ КОЗАКІВ З ТАТАРАМИ ПОБЛИЗУ ОЧАКОВА (У 1690 ТА 1691 РОКАХ)

До 325-ї річниці перемоги козаків у
квітні 1691 р. над кримським військом в
урочищі Пересип біля Тилігульського лиману

Стаття присвячена локалізації урочищ “Пересип” і “Домніне” (“Думіних криниць”) у Північному Причорномор’ї, біля яких у 1690 і 1691 роках відбулися дві сутички між українськими козаками та кримськими татарами. Більш значною була друга з них, в якій загоном козаків керував відомий фастівський полковник Семен Палій. Хоча завдяки Д. Яворницькому про цей бій стало відомо понад 100 років тому, його місце залишалося не визначеним і досі. На підставі детального аналізу письмових джерел та картографічних матеріалів автор визначив, що означені географічні об’єкти розташовувались на шляху Очаків – Хаджибей, між гирлом Тилігульського лиману та правим берегом долини річки Березань.

Ключові слова: українські козаки, кримські татари, Очаків, Хаджибей, Тилігульський лиман.

Майже 20 років тому до літопису Качибей – Хаджибей – Одеси була включена ще одна сторінка. Йдеться про перемогу загону отамана С. Палія в урочищі Пересип. Вірогідне місце цього бою сучасні козаки у 2006 р. позначили неподалік від району Лузанівки в Одесі пам’ятним хрестом з написом: “На цьому місці наприкінці березня 1691 року загін запорожських козаків на чолі з отаманом Семеном Палієм розбив турецько-татарську орду”. Нові дослідження автора статті виявили низку нових й напівзабутих фактів, які дозволяють по-новому подивитись на цю неординарну подію.

Охарактеризуємо наш пошук, розпочавши з історіографії. Вперше три документа, з яких власне і відомо про цю подію, оскільки інші джерела по темі поки що відсутні, були опубліковані у 1903 р. Д. Яворницьким. Вони репрезентовані: “Листом полковника Семена Палія гетьману Івану Мазепі” від 11 квітня 1691 р., “Донесенням гетьмана Мазепи до Москви щодо сутички запорожців з татарами в урочищі Пересип, за Очаковим” і “Повідомленням татарина ім’ям Асмана, якого Семен Палій, полковник охотницький комонний зі своїм товариством на шляху Білгородському до Очакова ідучого в урочищі Пересипу добувши, до Батурина доправив” від 20 квітня 1691 р. [1, с.292–294,302–305].

Показово, що такий відомий знавець Північного Причорномор’я, як Д. Яворницький не ризикнув пов’язати згадане урочище з якоюсь конкретною місцевістю та обмежився зауваженням, що “проти кримчаків у цей час діяли тільки так звані охотницькі козаки. На чолі з якимось сотником Юськом і фастівським полковником Семеном Палієм вони на початку весни напали в урочищі Пересип, за Очаковим, на татар, що поверталися “з німецької війни до Криму” під керівництвом двох султанов...”. Підкреслимо, що у коментарі до цього тексту вказано: “Пересип – урочище біля Дніпра” [2, с.93,539].

Згодом Ф. Петрунь обережно пов’язав факти, наведені у першому з трьох¹ згаданих документів, з історією Одеси, однак зауважив, що у реляції С. Палій чомусь нічого не сказав про Качибей. Вчений вважав це одним з доказів, що протягом XVI – першої половини XVIII ст. про населений пункт в цій місцевості можна говорити “з великою пересторогою” [3, с.192].

Пізніше цей бій зрідка згадувався вченими, але з Качибеем (Хаджибеем), не пов’язувався до самого кінця XX ст. Так, в брошурі одесита Т. Гончарука двадцятирічної давнини про нього, як і про самого С. Палія не сказано нічого [4]. У біографіях славного отамана як того періоду, так і пізніших перемога на Пересипу також майже не згадується [5, с.522–525; 6, с.183–192].

У 1999 році усі три документи були републіковані у колективній монографії “Хаджибей – Одеса та українське козацтво (1415-1797 роки)”, підготованій та виданій під керівництвом автора статті [7, с.30-31]. От тоді-то на одного з її співавторів зійшло осяяння і він, не очікуючи виходу цієї книги в світ, у своїй черговій популярній брошурі неочікувано заявив, що Ф. Петрунь “...стверджував, що в землях Хаджибей [sic!] бував... легендарний козачий ватажок Семен Палій” [8, с.8]. Показово, що одночасно Т. Гончарук промовчав про точку зору Д. Яворницького, хоча сам не раз декларував, що історію можна писати на підставі історіографії, точніше – по трудах відомих в минулому вчених, не утруднюючи себе пошуком нових даних [9].

Проте, як було показано вище, Ф. Петрунь однозначно не стверджував, а навпаки неоднозначно сумнівався в тому, що у документі йдеться про *Одеський* (Куяльницько-Хаджибейський) *пересип*. З цим погодився і автор статті, вважаючи, однак, що в ньому мався на увазі пересип якогось іншого лиману [10, с.179; 11, с.114].

¹ Складається враження, що другого і третього документів Ф. Петрунь не знав. (Тут і надалі курсив мій – І.С.).

Ще трохи пізніше згадані документи разом з текстом усієї книги “Джерела для історії запорозьких козаків” були видані у Запоріжжі, у 20-томній збірці творів Д. Яворницького [12, с. 219–221, 226–228]. Цього разу у коментарі на фразу “...перейшовши Кочубей и инние небезпечные места” В. Мільчев написав, що йдеться “про косу Пересип між Одеською затокою та Хаджибейським лиманом, а не про саме татарське містечко Хаджибей (Качибей, Кочубей). Через косу йшов найкоротший шлях на Очаків, оскільки у разі слідування нею не треба було обходити Хаджибейський та Куяльницький лимани, чия акваторія тягнеться на 30 км північно-західніше. Втім, попри свої зручності, шлях через Пересип таїв у собі й певну небезпеку – затиснута між морем та лиманом, обтяжена ясирами та здобиччю, не маючи достатнього місця для маневру, ординська кіннота могла стати легкою здобиччю у разі засідки. Густі ж очерети по південному узбережжі лиманів, являли собою ідеальне місце для її влаштування. Як показують подальші події, про які йдеться у документі (напад козацького загону С. Палія), татари не даремно остерегалися” [12, с.421].

Лише після цього свою позицію спробув хоч якось обгрунтувати Т. Гончарук, цього разу вже на газетній шпальті, і безапеляційно заявив, що “саме 1442 рік можна вважати першою письмовою згадкою про одеський Пересип”. Дана теза аргументована тим, що ця місцевість мала таку назву раніше, ніж інші аналогічні об’єкти регіону, оскільки ніби-то згадувалась під польським ім’ям “пресипки” (*przysypisk*) у литовських паперах 1442 р., викладених Т. Чацьким у 1844 р. [13].

Порівняння перекладу цього переказу, наведеного у збірці документів, складеної Т. Гончаруком [14, с.11], з польським оригіналом показало наступне. Згажуючи про район Качубея, Т. Чацький дійсно двічі використав слово *przysypisk* – пісчане русло (а чомусь не *plwocinu* – пересип, коса). Але суть полягає в тому, що ці слова жодного разу не написані з прописних літер [15, р.179], тобто конкретним топонімом цей польський термін (а не українське слово *пересип*) в той час не був.

Тут настав час сказати, що “урочище Пересип” І. Мазепа ще раз згадав у квітні 1690 р. в листі до царів в ситуації, схожій на події 1691 року. Гетьман повідомив, що “Іван Ковальчук с товарищи с семьдесят человек, будучи за турецким городом Очаковым на урочище Пересыпе побили татар из Крыму в Белгородчину едущих”, взяли в полон 10 з них разом з “турецкими листами” і ще 20 відпустили” (Дод. 1). Як бачимо, наприкінці XVII в. козаки не раз використовували Пересип для нападу на військові загоны та цивільних осіб на шляху до Очакова. Однак в цьому документі, на жаль, конкретні прив’язки щодо локалізації об’єкта відсутні.

Спробуємо відновити маршрут, яким йшло татарське військо в березні 1691 р. і виявити будь-які топографічні прив’язки й особливості місцевості в районі бойової сутички. Найбільш детально його шлях описаний у показах кримського татарина Асмана з аула Ефендін¹, який був челядником (старшим слугою) Бат-Гирей султана (з ханської династії чингізід): “постоявши дней 12 в Белгородщини, пошли до Криму помененный [згаданий] Бат Кгирей и Давлет Кгирей з ясиром у себе будучим из татарами якбы у коней пяти сту [500], а перейшовши Кочубей и инние небезпечные места, сами zostалися назад [сзаду] з годнейшими [чеснішими] и военнейшими [доблеснішими] татарами, а кош [тут – головна частина військового підрозділу] с ясырем при невеликой купе [частині, кількості] татар наперед до Очакова виправили [відправили] и так на тот кош идучи [рухаючись] несподеване з боку ударивши Палей з товариством своим многих татар, а там же ясиру покололи, варуячись [побоючись], же бы [щоби] солтани не настигли з большою купою, а живцем тилко сего татарина само-третья да ясыру душ з 50 взяли и к Богу речце отвернули [відвернули]” [1, с. 304-305].

А тепер наведемо свідчення С. Палія: “в Пересипи достерегшись [дочекавшись на] шляху и не выдаючи [знаючи], що за сила неприятельская и як ей много люд [і як багато в ній людей] в малой купе моего товариства (когда было нас зо двести [близько 200]) вдарилем на двох солтанов, котории шли з Маджар з войни от цесара христианского з ясырем..., вдаривши в самом Пересипу, едних [одних] ку Очакову шляхом погнавши, много на пляцу [на місці бою] там положили и живцем языков запозавши [захопивши], питали як мног [як багато людей] и що за орда, оповидели [розповіли] языки же солтанов двох [двоє] идет Довлет Кирий [Давлет-Гирей] и Баткирий [Бат-Гирей], которие стали в Домниных и чуючи теды [тоді] тое товариство мое от языков, которых юж мели в руках [вже мали в руках]. Яко он было и мурзанов не жививши [не жаліючи] выстинали [порубали], вонпливы будучи [сумніваючись], жебы [щоби] не было з тими солтанами орд силы великой, которая не угаваючи [не препиняючи] шляхом в Крим ишла, также обавляючись [остерегаючись] от близкой фортеци з Очакова, скоро вдарили и разгромили гордого неприятеля вперед идучого, погнавши их шляхом ку перевозу Очаковскому в нех солтани в тропи припали на кош наш, лечь не могли що учинить силою своею, бо в ем было людей при кошу до бою способных [достатньо]” [1, с.293].

Об’єднана разом інформація з двох джерел складається у наступну картину. Кримське військо, повертаючись з походу з багатою здобиччю (в тому числі з 500 кіньми), по пересипу перебралася через долину Кочубея (Великого Куяльницького або Хаджибейського лиману) і пішло далі берегом вздовж Чорного моря, минаючи “і інші небезпечні місця”. Потім воно розділилося на дві частини: перша (менша, кош) на чолі з двома султанами, з ясиром рушила вперед до Очакова. Все це з засідки спостерігав загін С. Палія кількістю близько 200 козаків і коли авангард кримців віддалився він прямо на Пересипу напав на ар’єргард, який намагався втекти по тому самому шляху на схід. Кинувшись за ним в погоню, козаки наздогнали татар, коли ті знаходились вже в урочищі Домніному. Тут власне і стався бій, в ході якого козаки змусили всіх або частину татар рушити до Очаківського перевозу. Оскільки міць знову об’єднаної колони кримчаків всеж-таки значно перевищувала козацькі сили, а також побоючись підтримки з розташованої десь

¹ Ефендікой – сучасне село Айвоге Теністовської сільради Бахчисарайського району АР Крим, розташоване в пониззі р. Кача.

неподалік Очаківської фортеці, загін С. Палія, захопивши близько 50 полонених, вийшов з бою і повернув в бік р. Південний Буг, щоби як найшвидше досягнути земель Війська Запорозького Низового.

Отже, основні орієнтири місця цього бою чітко визначені. Це простір на самому Очаківському шляху, обмежений урочищами Пересип і Домніне, а також невеликою відстанню від Очаківського (Березанського) перевозу. При цьому десь порівняно недалеко знаходилась і фортеця Очаків, а також зручний (короткий) шлях на переправу через Буг. На мій погляд, ситуація більш ніж прозора: викладені факти не дають абсолютно ніяких підстав для співставлення описаного району з Хаджибейсько-Куяльницьким пересипом.

Однак, щоби остаточно вирішити це питання, треба визначити місце розташування урочища Домніного (Думіних або Дробьних криниць), яке двічі згадується у документах 1540-х років. Раніше автор дійшов висновку, що його дуже обережно можна пов'язати з ойконімом від тюркського слова *домуз* (свина) і припустити, що воно розташовувалось в басейні Тилігульського або правого берега Хаджибейського лиманів [10, с.179; 11, с.114]. Сьогодні, у світлі вищесказаного, другий варіант слід безумовно виключити, хоча там і знаходиться балка Свина.

Що стосується самої дороги, то перед нами частина шляху з Нижнього Дністра (Маяк чи Адждидера) до Очакова, або так званого надморського маршруту по Ф. Петруню [16, с. 32-33]. Крайній опис цієї дороги належить французькому військовому інженеру А.Ж. де Лафитту-Клаве, який двічі проїхав нею у 1787 р. Наведемо фрагмент з нього (від Хаджибея до Березанського лиману), додавши характеристики найбільших лиманів та їх пересипів з інших джерел¹:

“Від Коджа-бей дорога прямує через крутий узвіз, зроблений в пухких кручах, частина яких має жовтуватий колір, на пологий морський берег, що є основою затоки, котра утворює рейд. Цей високий крутий берег розділений на дві частини чи долини. Перша з них [нижня частина Хаджибейського лимана] доволі болотиста, в другій є прекрасне озеро [Куяльницький лиман]². Обидві досить довгі і відокремлені від моря піщаною косою завширшки від 400 до 500 туазів³ [близько 800-1000 м]. Жодна з долин не впадає в море і, без сумніву, їх води просочуються через піски, де губляться через випари.

Через годину ходи цим морським берегом [від Коджа-бея] дорога піднімається по схилу на рівнину, яку перетинають три балки або безводні долини. Зліва від дороги видно вітряк з назвою Татар-Кіюй-Дермен (млин татарського аула). За три години дорогою можна дістатися озера Аджле [лимана Малий Аджалик]⁴ через яке переїжджають поблизу берега по косі завдовжки близько 200 [400 м] і завширшки 25-30 туазів, яка є перепоню для виходу його вод. Край цього озера подібні до морських берегів – круті й нерівні. Це озеро має, вочевидь, довжину з півночі на південь від 1200 до 1500 туазів...

Далі пролягають дві чи три плоских безводних долини, а дорога закінчується при іншій долині з назвою Аджи-Гель [лиман Великий Аджалик]⁵, котру також переїжджають вздовж берега по косі довжиною до 300 та шириною 25-30 туазів, яка так само перепинає розлив його вод. Край цього озера також круті.

Звідси дорога йде через дві плоскі, безводні долини. Після них треба перетнути третю з назвою Біше-Дерессі, де тече струмок з доброю водою, що утворює озеро поблизу моря [балка та лиманчик Сичавка].

Від Коджа-бея за шість годин та через деякий час після переходу останньої долини дорога доходить до Телегулу¹, [мілина чи пересип якого] має від 800 до 900 туазів ширини і таку ж довжину. Проте це озеро

¹ По Н. Загоровському, більшість лиманів від Дністра до Буга (крім Березанського) мають створені річковими (алювіальними) відкладеннями суцільні пересипи (бари), які змінюють ширину за рахунок міграції піску вздовж берега моря та штормів. Наявність сезонної або постійної протоки (гурла) через пересип залежала від обсягів води, що стекала долиною [17]. Сьогодні на описуваному відтинку узбережжя таких природних проток не залишилось.

² Г. де Боплан в 1640-х рр.: “Озеро Куяльник (*iezero Kuialik*) знаходиться не ближче ніж 2 тис. кроків від моря і кишить рибою, як і попередне [Тилігул]» [18, с.48]. Н. Загоровський вважав, що Г. де Боплан описав Малий Куяльницький лиман [19, с.117–127]. Ф. де Волян про лиман Хаджибейський: “Ета низина окаймлена со стороны бухты насыпью или возвышенностью из песка, нанесенного морем на 7 футов [2,14 м] над его уровнем, на основании из камней и гальки. Эта возвышенность достигает 50 саженьей [более 100 м] в ширину. За этой естественной плотиною почва низкая, но болотистая и поднимается на 1 и 2 фута выше уровня моря». У 1791 р. ширина його пересипу сягала 3,5 км, а Куяльника – понад 1200 м [20, с.84]. У 1812 р. тіж відстані складали: 3,3 км і близько 600 м (Загоровський 1929. – [17, с.48, рис. 5].

³ Т. Гончарук написав: “тут, напевно, помилка: слід читати 50-60 туазів, а це приблизно 100 метрів», бо цей “пересип тривалий час був вузькою піщаною косою» [13]. Це голослівне твердження базується на повному незнанні місцевої географії і легко спростовується сказаним вище та низкою карт і планів, наприклад 1795 року (Рис. 1).

⁴ Ф. де Волян: “Это озеро отделено от моря всего лишь 150 саженьями [более 300 м] песчаной почвы перешейка, возвышающегося на 5 футов [понад 1,5 м] над уровнем моря» [20, с. 86].

⁵ Ф. де Волян: “Вода в нем соленая, от моря его отделяет песчаная коса в 80 саженьей шириной» [20, с. 86].

завдовшки понад дві милі зробило собі вихід через в цю міліну. Утворену таким чином протоку чи річку шириною близько 20 туазів переїжджають на поті чи плоті. Він зроблений з двох з'єднаних суден. На пліт ставлять вози і гарби, а сам він прикріплений до дерев'яних підмостків, що стоять на обох берегах протоки. Пліт тягнуть по двом надійним канатам, міцно натягнутим з кожного боку, при допомозі закріплених на ньому блоків. Цей пліт зроблений краще від усіх бачених мною в Туреччині. Я вважаю, що тут сплачують подать [платню] розміром дві пари з коня. Нещодавно, побоюючись потонути, протоку переходили вбхід. На лівому березі стоять дві нові хати: одна кам'яна, ще не повністю вкрита, служить, без сумніву замість готелю, а інша для людей, котрі керують плотом. Край цього озера скрізь круті, за винятком перетинаючих береги маленьких рівчаків. Грунт коси чорний, пухкий і має бути родючим, проте він не обробляється.

Перетнувши долину Телегул, дорога йде рівниною, при чому інколи доводиться переїжджати декілька доволі плоских безводних долин, і приводить від переходу озера через чотири години до невеликого струмка, місцями вправо огороженого. За звичай його перетинають по одній з гребель, вкритих соломкою чи очеретом, і таким чином дістаються села Тузла, розміщеного на його лівому березі. За півгодини постає інша долина з невеликим струмком.

А за годину від Тузли на лівому схилі плоскої безводної долини розміщене село Гаур-Кіой [неіснуюче, в балці Глибокий Яр]. Нарешті ще за три чверті години від цього села можна досягти правого берега озера Березен у місці, де є поті чи пліт, кав'ярня для мандрівників та дві чи три хати [район Казе, суч. село Лимани]. Цей пліт – велика барка, на котру людей, коней чи гарби завантажувати важко, позаяк на обох берегах немає підмостків...

Озеро Березен у місті, де ходить пліт, має ширину 1000 туазів [до 2 км] і найбільшу глибину до 10 туазів. Скрізь судно рухається за допомогою жердин і тільки посередині цього глибокого місця треба веслувати. Судно розвантажується досить незручно на піщаному пологому березі, котрий утворює косу, виступаючу в море поряд з болотистою затокою. Від По-Березені [Пот-Березені – перевозу] до міста впадіння озера в Чорне море близько милі [4,444 км] [21, с.69–71].

Як бачимо, у наведених цитатах з трьох джерел слово пересип не згадане жодного разу і це цілком зрозуміло, оскільки спочатку усі вони були написані французською. Вочевидь, пересип є українським терміном, а тепер спробуємо дізнатися наскільки часто і в якому контексті він використовувався у Північному Причорномор'ї у XVII–XVIII ст.

Для мене стало відкриттям, що на більш ніж 1600 сторінках тритомника Д. Яворницького "Історія запорозьких козаків" (1900-1991 рр.) Пересип названий лише раз і цей випадок вже описаний. Далі – більше: у п'яти томах не менш солідного видання "Архів Коша Нової Запорозької Січі" та у "Описи справ" до нього (1994-2008 рр.) Пересип також згаданий одного разу в 1753 р., але йдеться про урочище, розташоване на шляху з Запоріжжя до Криму "по сем боку Перекопу" [22, с. 416,883]. Саме воно, як "під Перекопом в Пересипу", присутнє під 1703 р. і в іншому виданні [23, с.1324, 80]. Тільки в книзі "Хаджибей – Одеса та українське козацтво", пересип згадується понад 10 разів, з яких у 7-8 випадках дійсно йдеться про сучасний Одеський пересип і поселення на ньому чорноморських козаків у 1794-1798 рр., а в інших назва не прив'язана [7, с.397]. Якщо додати до цього ще один некалізований пересип з документа 1690 р. (Дод. 1), то можна дійти висновку, що топонім урочище, пізніше район міста Пересип став стійко зв'язуватися з Хаджибейсько-Куяльницьким баром (точніше, з його південно-західною або хаджибейською частиною) доволі пізно, переважно в самому кінці XVIII ст. У XIX – на початку XX ст. саме цей район, а зовсім не околиці Лузанівки мав офіційну назву Передмістя Пересип².

Проте, ми продовжимо пошуки і поставимо інше запитання: "Як часто зустрічався в кінці XVII ст. топонім Кучубей?" З'ясувалось, що в джерелах, які сьогодні використовуються істориками, з 1676 р. (урочище Кучубей) до 1750 р. (гавань або порт Куджабей) [7, с.34; 14, с.52], тобто протягом 75 років ця місцевість (а не населений пункт чи порт) згадана лише два рази: у 1691 р. кримцем Асманом (долина Кочубей) і у 1694 р. под'ячим В. Айтємировим. В останньому випадку йдеться про таке: "Июля в 18 день послылан от Василья толмач Полуехт к каймакану для ведомостей. И каймакан ему толмачу сказал: что помянутой великих государей з грамотою к хану посылщик ево Арык Ахмет из Очакова поехал июня в 14-м числе при войску остальном идущем к хану, а замешкался де он там для того, что в урочище на Кучубее по аккерменской дороге от казаков великой калабалык [безлад, рідше натовп] малыми людьми проехать отнюдь немочно..." [7, с.32].

Щоправда, поглиблені пошуки дозволили виявити ще одну, вже третю згадку, датовану 1694 роком: "13 августа пан Игнат сотник зо всем при нем будучим товариством... в Лебедин пришил, и любо он пан сотник стоял у Кучубей дню в чотыри, а с Кучубея дале мел свое намерение ку Днестру итить, попилновати

¹ Г. де Боплан: "Єзеро (Iezero), тобто озеро Телігул (Teligol) має 8 льє завдовжки [35,6 км] і від сьомої до восьмої частини льє [від 635 до 555 м] в ширину; від берега моря тут є природна гребля, яка перешкоджає морю і озеру зливатися» [18, с.48]. Ф. де Волян: "Самое большое озеро между Днестром и Бугом... Вода в нем соленая, оно сообщается с Черным морем небольшим неглубоким каналом, который, однако, долго не просушивается, имея в своем устье глубину всего в 2 фута. Вдоль этого маленького устья на 3 версты тянется низина. Почва здесь песчаная и образует перешеек [пересип] между озером и морем. В этом озере рыбы больше, чем в других» [20, с.87].

² Інші Пересипи існували у Північно-Західному Причорномор'ї і пізніше. Так, на картах різних масштабів кв. L-36-62, знятих у 1929 р., біля південно-східного краю пересипу Сухого лиману, на материковому березі позначений хутір Пересип.

[спостерігати] межі копами [копнами] пашеными, бо само на тых днях мели волози [волохи] к пашнем выехати молотити; однак не допустила их до того сильная дожчевая туча, за которою тучею не могли згола [зовсім] що чинити [що робити], и мусили одтоль назад повернутися” (Дод. 2). Зрозуміло, що ватага сотника Гната спочатку намагалася вистежити й захопити ворогів на дорозі через долину Хаджибейського лиману, а потім хотіла напасти на молдаван з правого боку Дністра, які мали переправитися на лівий берег, щоби зібрати врожай на розташованих тут полях. Однак, ця невдала вилазка закінчилася поверненням на Сумщину без здобичі.

Отже, у 1691-1694 рр. місцевість в районі нинішньої Одеси тричі названа *Кочубей* або *Кучубей* (а не *Пересип*), що не є випадковістю. Тепер ясно, чому в показах Асмана це урочище є, а в доповіді С. Палія відсутнє: перший у квітні 1691 р. в ньому був, а другий не був, очікуючи першого в іншому місці. Підкреслимо, що козаки, як в цій місцевості зайді, рухаючись Буго-Дністровським межиріччям, використовували для стоянок та ночівлі більш чи менш зручні і сталі (визначені) місця (урочища), між якими зазвичай лежав один день шляху або 40-50 км. Вони мали свої власні назви, що були своєрідними орієнтирами для пересування й характеристики (опису) пройденого шляху [7, с.32–33]. Оскільки від кримського татарина Асмана ми знаємо, що він потрапив в полон після того, як їх військо “перейшло Кочубей та інші небезпечні місця”, то, вірогідно, і урочище Пересип слід шукати в одному дні шляху від Хаджибейського лиману в бік Очакова по дорозі вдовж Чорного моря. Так от, на відстані 40 км від вказаної точки знаходиться середня частина Тилигульського пересипу! Таким чином, можна стверджувати, що *назва урочища Пересип*, принаймні в кінці XVII ст. було пов’язане з гирлом Тилигульського лиману. Така локалізація підтверджена і іншими наведеними вище фактами: близькістю Очаківської фортеці та зручністю підходу (і відходу) сюди з боку території Запоріжжя.

А тепер з’ясуємо в зв’язку з якими подіями козаки потрапили “за Очаків на Пересип”? Два боя, місце яких ми шукаємо, сталися в ході Російсько-турецької війни 1686-1700 рр., що була частиною Великої Турецької війни – військового конфлікту панєвропейського рівня, в якому Османській імперії протистояв “Священный союз” (Австрії, Речі Посполитої та Росії). Головний зміст бойових дій об’єднаних українських сил під керівництвом гетьмана І. Мазепи на напрямку, що нас цікавить, був пов’язаний головним чином з походами і набігами на й під Очаківську фортецю. Вони відбулися: в кінці 1688 р. (похід, І. Новицький), 1690 р. (І. Ковальчук), 1691 р. (С. Палій і Юсько), 1692 р. (похід, Б. Шереметьєв, І. Мазепа, С. Палій)¹, 1693 р. (Л. Свічка та ін.), 1694 р. (С. Палій). Пізніше, до кінця війни під Очаковим переважала розвідувальна діяльність. Крім того, слід враховувати, що під час походів того ж періоду на правий берег Дністра (в Буджак і на Білгород) загопи козаків також рухались через Очаківську область [24; 25, с.93–94].

Особливо значним (близько 20 тис. війська) був похід на Буджак восени 1694 р., який очолював чернігівський полковник Я. Лизогуб (брали участь полковники С. Палій, І. Новицький та ін.). Користуючись тим, що головні сили ногайців пішли на війну проти цесаря, об’єднане козацьке військо захопило “крепость-паланку Ганкушли” [аул Хан-Кишлу, суч. с. Удобене, але, можливо, й фортецю Паланку] і знищили 7-8 сіл в околицях Білгороду (Аккерману). Багатою була здобич: понад 200 полонених, 10 (або 25) гармат, ханські юрти, багато коней та худоби [26, с.203–204].

Як бачимо, у 1690-1694 рр. Хаджибей не входив до району визначальних бойових дій. Це однозначно свідчить на користь точки зору Ф. Петруня, що тоді цього населеного пункту не існувало [3, с.192 та ін]. Більше того, можна стверджувати, що не було там і діючої фортеці, і морської пристані. Судячи з усього, як кримці, так і ногайці в той час контролювали цю місцевість недостатньо, зосередивши свої основні сили на обороні Очакова, втрата якого призвела би до повного припинення руху стратегічним для них шляхом з Криму до Буджаку через Маяки або Аджидер.

Проаналізуємо опис цієї дороги 1787 р. у зв’язку з розташуванням урочища Пересип на пісчаному барі Тилигульського лиману. Одряду ж скажемо, що у 1690-х роках описані паром в його гирлі та інший паром через Березанський лиман (Рис. 2 і 4) навряд чи могли функціонувати стабільно, оскільки турки й татари не могли в той час забезпечити їм надійну охорону. Якщо подолання першої з цих природних перепон було можливим і вброд (про що згадав А.Ж. де Лафітт-Клаве), то глибокий лиман, та ще й з великим обозом та табуном, війську майже напевно треба було обходити².

¹ У *Літопису Самовидця під 1692 р. повідомляється: “И того ж часу виправил гетман часть своего войска городового и компании на добрых конех, которіе, злучившись с полковником Семеном Паліем, ходили и мліи ити под Тягину, але стала великая росквась, ріки почали роспускати; однак же поишли, переправивши Бог, под Очаков, где Очаков увесь спалили и вистинали и, набравши здобичи, назад вернулись, але мало що з собою припровадили за великим бездорожем и своїх коней надтратили, тилко язика килкадесят припровадили...”* [27, с.153].

² Про те, що Березанський перевоз існував раніше, є два свідчення *Эвля Челебі 1650-х років: 1. “Когда мы, претерпевая сто тысяч тягот и мучений, перебирались на противоположный берег [річки Березань] с помощью единственного суденышка, тогда... прибыла тысяча христианских воинов из Молдавской земли... С ними вместе мы без забот и опасений к утру соорудили плоты и баржи и переправились на противоположный берег, коней же пустили [вплав]». 2. “Двигаясь [з Очакова] во всем вооружении на юг, мы через три часа прибыли к переправе на реке Березань. Здесь... мы поспешно на 20 судах, ботах и плотах переправили пленных и повозки, а также солдат Очакова. В следующую очередь переправили солдат Аккермана и их коней. Так мы очутились на противоположном берегу»* [28, с.108, 144–145]. Однак

Проілюструємо тогочасну географію досліджуемого нами району топографічними картами 1791 та 1794-1795 рр. Якщо проаналізувати їх зміст, то після переходу через пересип Тилігульського лиману в бік Очакова, дорога розділялася аж на три рукави: 1. Шлях на схід вздовж берега моря по пересипам трьох лиманів (в гирлах балок Малий і Великий Карабиш, а також р. Тузли) до перевозу через Березанський лиман; 2. Дорога туди ж, але пролегаюча дещо північніше по верхів'ям названих лиманів¹; 3. Шлях на північний схід в обхід двох основних рукавів Березанського лиману – Сосицького і Березанського (Рис. 2-4)².

Зрозуміло, що в даному конкретному випадку нас цікавить передусім третя дорога, яка пролягала дуже близько до напрямку сучасного шосе на Миколаїв принаймні на ділянці до села Красне (колишне с. Сасик; а також Красного трактиру) на річці Сасик (раніше Великий Сасик). Саме по ній після нападу загону С. Палія від Пересипу до Очаківської фортеці найвірогідніше відходило татарське військо, яке зупинилось у названому районі. Отже, місце локалізації урочища Домніне або Думіних криниць можна вважати встановленим, але ми наведемо й додаткові аргументи.

Спочатку процитуємо опис долини річки Сасик Ф. де Волана 1791 р.: “это боковая лощина, самая плодородная из всех, выходящих к Березанскому лиману. Ее протяженность к северу достигает 32 верст [понад 34 км]. Края ее поднимаются пологими склонами, состоящими из черной жирной почвы. Пресная вода не изобильна, но хороша, если ее отыскать. В 10 верстах от выхода [устья] этой балки в Березанский лиман находится деревня [село] Сасык или Сассичка, недавно устроенная черноморскими казаками на развалинах бывшей татарской деревни. Есть здесь колодцы с очень хорошей водой, окрестности ее известны своим плодородием. Напротив нее, к северу находится еще одно, совсем недавнее поселение из 15 семей” [20, с.142-143]. На карті того ж автора і часу в тому самому районі позначено подвоєння дороги, село Сасик з двох частин, хутір без назви на південь від них, а також орні поля проти нього, на лівому березі річки (Рис. 3). Такі характеристики повною мірою співвідносяться з двома з трьох письмово зафіксованих назв цього урочища – Думіни або Дроб'яні (Малі або Дрібні) Криниці.

Крім сказаного, на користь такої точки зору, свідчать наведені в польському документі 1540-х років відстані, що виміряні від міста Самбора (Сангрода) на Дністрі: “6 днів ходу у Кучубей (u Cuczubeia)...; 6 днів ходу до Думіних криниць (Duminy krinicze)..., 7 днів ходу на Дашів (Dzydecz) [Очаків] по тому краю [лівому берегу] Березані Тилігульської (Berezani Thelegonia) до Дніпра (Nieprem)”³ [11, с.111, 114]. Як бачимо, від урочища Домніного до Очакова лежав лише один денний перехід, або трохи більше 26 км сучасними дорогами.

Дуже показовими є наступні спостереження. Так, одна з балок, впадаючих справа в долину р. Сасик в її середній течії має назву Томова, яка, можливо, походить від топоніма Домніне⁴. Сама ріка Сасик на одній з карт самого кінця XVIII ст. підписана як Балка Свина (Карті 2), що повертає нас до згаданої вище версії щодо можливого тюрського кореня домуз. Обидва факти разом дозволяють дуже обережно припустити, що спочатку ім'я Домніне могло належати до всієї річки, на берегах якої пізніше могло бути і не одно урочище з такою назвою.

Таким чином, підбиваючи загальні підсумки цієї статті, слід сказати, що в результаті аналізу широкого кола історичних (письмових і картографічних) джерел, автору вдалось встановити місце двох бойових сутичек, які відбулися у 1690 і 1691 рр. на дорозі Очаків – Хаджибей, а також локалізувати загадкове урочище Домніне (Думіни або Дрібні Криниці).

Гадаю, що в світлі зроблених висновків настав час порушити питання про встановлення пам'ятного знаку на пересипу Тилігульського лиману, а точніше на кордоні Одеської і Миколаївської областей. На ньому міг би бути такий напис: “Пам'ятний хрест встановлено на честь перемог українських козаків над татарами в “урочищі Пересипу”: ватаги переволочанського сотника Івана Ковальчука (квітень 1690 року) та загону фахівського полковника Семена Палія та сотника Юська (березень 1691 року)”.

Автор дякує доктору історичних наук, професору В. Мільчеву за консультації щодо перекладу та інтерпретації джерел кінця XVII ст. та історик С. Аргатюку за допомогу у бібліографічних пошуках.

М. Броневський ще у 1578 році записав: “Путешественники, переправляющиеся через Березанское озеро, могут очень удобно видеть его» [о. Левку або Березань]» [29, с.336–337].

¹ Цей відтинок шляху описав Евлія Челебі: “Потому мы проходили по этой местности без шума и не замеченные подошли также к местности Дели-гёлю [Тилігульський лиман]. Здесь мы сняли с себя тяжелые одежды и отдохнули. Эти места тоже небезопасны. Затем мы без труда пересекли [долину] Яхиш-дере [балку Тузла – ?] и, двигаясь на север в течение двух часов, прибыли к большой реке Березань» [28, с.108].

² На карті Ф. де Волана зроблена помилка: лиман Тузла названий “оз.Карабиш» (Рис. 2).

³ Однакові відстані від Самбора до Кучубей і Думіних Криниць не мають викликати здивування, оскільки вони вимірювалися по різним дорогам.

⁴ “Военно-топографическая карта западной части Российской империи», М 3 версти в дюймі або 1 : 126 000, аркуші XXX-9 і XXX-10.

Додаток 1

Лист гетьмана І. Мазепи царям Івану та Петру Олексійовичам про бій козаків ватаги Івана Ковальчука з загоном татар, захоплення “язиків” та їх відправлення до Москви 7 квітня 1690 р., Батурин [30, с.387–388].

Список с листа белорусского [так в оригинале] письма, каков писал к великим государем царем и великим князем Иоанну Алексеевичу Петру Алексеевичу всеа Великия и Малыя и Белья России самодержцем Войска Запорожского обеих сторон Днепра гетман Иван Степанович Мазепа с посланцом с Иваном Ковальчуком в нынешнем во 7198-м году апреля в 19-д.

Божею милостию пресветлейшим и державнейшим великим государем царем и великим князем Иоанну Алексеевичу Петру Алексеевичу всеа Великия и Малыя и Белья России самодержцем, и многих государств и земель восточных и западных и северных отчичем и ледичем и наследником и государем и обдладателем вашему царскому пресветлому величеству.

Иван Мазепа гетман с Войском вашего царского пресветлого величества Запорожским пад до лица земного прел пресветлым вашего царского величества престолом у стопы ног монаршеских смиренно челом бью, донесл я подданный вам пресветлейшим и державнейшим великим государем вашему царскому пресветлому величеству, что во время бытия моего в нынешнем походе на вашей монаршеской службе, посылал я несколько человек ватаг полевых товарищей на розные места под жилища неприятельские для чинения промыслов, ис которых ватаг один Иван Ковальчук с товарищи с семьдесят человек будучи за турецким городом Очаковым на урочищи Пересыпе побили татар ис Крыму в Белгородчину едущих, где помощию Божию а праведным вашим царского пресветлого величества щастием несколько на десять поганцов на том же боевом месте порубил, а иных живьем взял несколько на десять человек ..т их ко мне; и ныне покорно вам пресветлейшим и державнейшим великим государем вашему царскому пресветлому величеству доношу что тот ватага Иван Колальчук с товарищи семьдесят человек приехал ко мне в Батурин апреля 5-го дня и привели языков татарских девять человек, а при тех языках подал мне многие листы турецким письмом писаные, которые взял он там же на бою татар оных; а везены те письма ис Крыму в Белгородчину, и я по должности моей подданской верной вам великим государем служа, желая дабы по премногу славилось преславное ваше монаршеское имя, посылаю все те языки и вышепомянутые турецкие листы к вам великим государем к вашему царскому величеству с тем же ватагой Иваном Ковальчуком с товарищи которые с ним в том промыслу были для надежнейшего в пути тех языков бережения, отпустил дватцать человек; а что языки оные в роспросе сказали, и те их роспросные речи особно записав при сем же моем листе посылаю в приказ Малыя Росии, а доношу покорно, что меж тех побитых татар были знатные аги, которые ис Крыму к хану и к детям ево ехали, дай Господи Боже дабы и впредь такие неприятели пол страшный меч наш монаршеский подпадали: при сем яко наипокорнее отдаюся премилосердной вашей царского пресветлага величества благодыни, из Батурина апреля в 7-де лета от создания мира 7198-го.

Додаток 2

Донесення осавула Івана Максимовича компанійському полковнику про благополучне повернення сотника Гната з роз'їздів в степу після 13 серпня 1694 р. [31, с.273].

Мосци пане полковнику комонный и добродееу мой. Ознаимую вм-сти моему милостивому пану и добродееви, иж 13 августа пан Игнат сотник зо всем при нем будучим товариством, полчаны вм-сти, моего милостивого пана, з полевое дороги в целости, хвала Богу, в Лебедин пришил, и любо он пан сотник стоял у Кучубей дню в чотыри, а с Кучубея дале мел свое намирение ку Днестру итить, попилновати меж копами пашеными, бо само на тых днях мели волозн [волохи] к пашнем выехать молотити; еднак не допустила их до того сильная дожчевая туча, за которою тучею не могли згола що чинити, и мусили одтоль назад повернутися; тоже и о пану Палеєви ознаимую вм-сти моему милостивому пану, иж 3 Августа, у пяток, перед Преображением Господним, под Очаковым красовал и козака одного з сего войска Очаковци поймали, еднак тот пойманный козак сказал бею, же мовит щекгульне з чотриста войска з Палеєм, и с тых мер бей Очаковский выслал всех на голову Янчар и комонник против Палия, аже за номощию Божою и щастем яснотельможного добродия мало не всех янчар и комоник вытяли и в языки килько десят человек Татар поймали и бирок скилко тысячей занявши, в целости с под Очакова зо всем при нем будучим войском щастливе повернулся. Тут же, добродееу мой, о отцовскую науку покорне вм-сть моего милостивого пана прошу: як я мею тут за полчаны вм-сти моего милостивого пана найдоватися, если будет где индей нам дорога, то як бысь мы за ознаименьем и указом вм-сти моего милостивого пана за в часу з борошна в запасы могли приспособитися; поневаж уже борошен в товариства омаль есть. О респонсе отцевские и повторе вм-сти моего милостивого пана нокорне попросивши, притым и себе самого з найнизшими услугами моими неодменной добродейской полецаю мя ласце, зостаючи назавше вашей милости моему милостивому пану и добродееви всего лобра жичливый и найнизший слуга Иван Максимович, асаул полку комонного. 3 Лебедина, Августа 1694 року.

Рис. 1. Район Куяльницько-Хаджибейського пересипу (близько 1795 р.) [34].

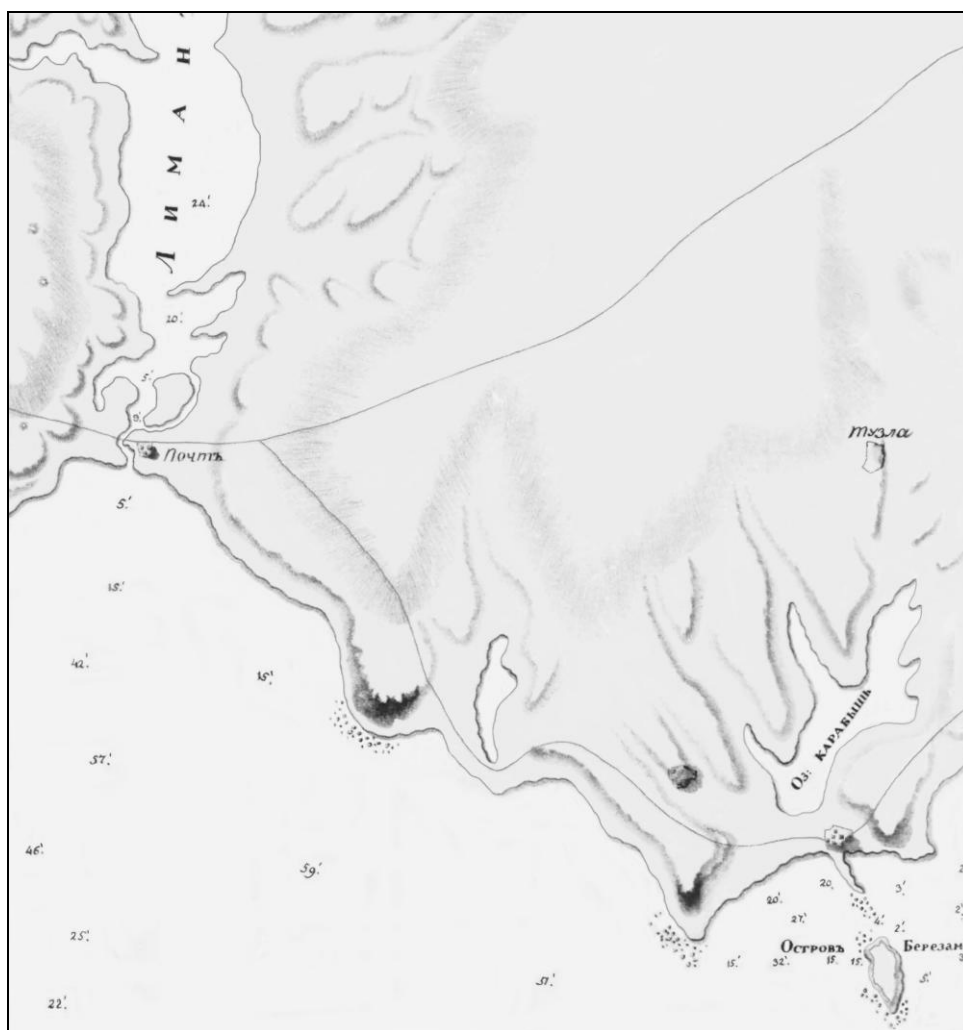

Рис. 2. Ситуація між Тилігульським та Березанським лиманами у 1791 р. [32, ф-т].

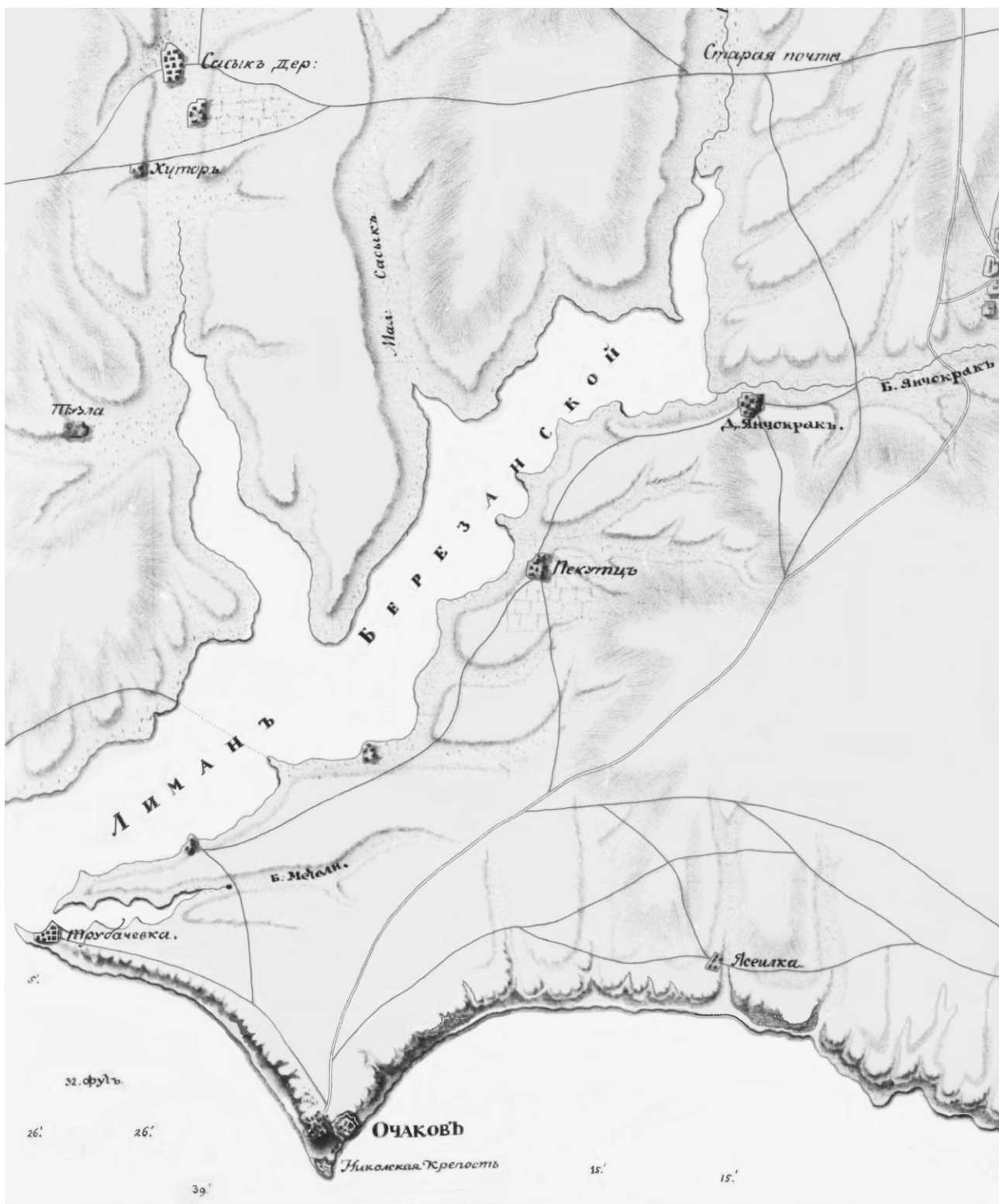

Рис. 4. Міцевість між Тилігульським та Дніпро-Бузьким лиманами (близько 1794-1795 рр. [33, ф-т].

Рис. 3. Шляхи до Очакова у 1791 р. [32, ф-т].

Джерела та література

1. Эварницкий Д. И. Источники для истории запорожских казаков. / Д. И. Эварницкий. — Ч. I. — Владимир : Типо-літографія Губернского правленія, 1903. — 1072 с.
2. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. / Д. І. Яворницький. — Т. III. — К. : Наукова думка, 1991. — 416 с.
3. Петрунь Ф. О. Качибей на старинных картах / Ф. О. Петрунь // Записки Одесского общества естествоиспытателей. — 1928. — Т. 44. — С. 191 — 198.
4. Гончарук Т. История Хаджибея (Одессы): 1415-1795: Попул. очерк. / Т. Г. Гончарук. — Одесса : Астропринт, 1997. — 88 с.
5. Сушинський Б. Козацькі вожді України. Історія України в образах її вождів та полководців XV-XIX ст. : Історичні ессе / Б. Сушинський. — Одеса : Альфа-Омега, ОКФА, 1998. — С. 688 с.
6. Чухліб Т. Семен Палій / Т. Чухліб // Історія України в особах: Козаччина. — К. : Україна, 2000. — С. 183 — 192.
7. Хаджибей — Одеса та українське козацтво (1415-1797 роки). / відп. ред. Сапожников І. В. — Одеса : ОКФА, 1999. — 400 с. (сер. "Невичерпні джерела пам'яті", Т. III).
8. Гончарук Т. Українське козацтво та Хаджибей (Одеса). Середина XVI ст. — 1794 р. : Популярний нарис та додані документи з друкованих джерел. / Т. Гончарук, С. Гуцалюк. — Одеса : без вид-ва, 1998. — 67 с.
9. Історія Хаджибея (Одеси) в працях дослідників XIX-XX ст. Хрестоматія. / упор. Гончарук Т. Г. — Одеса: Екологія, 2015. — 224 с.
10. Сапожников І. В. Новый архивный документ середины XVI века по истории Северного Причерноморья и Кучубея — предшественника Одессы / И. В. Сапожников // Архив. Документ. Історія. Сучасність. — Одеса : Друк, 2001. — С. 176-186. (серія "Праці ДАОО", Т. IV).
11. Сапожников І. Нове письмове джерело середини XVI століття з історії та археології Північного Причорномор'я / І. Сапожников // Київська старовина. — 2002. — № 5. — С. 110 — 119.
12. Яворницький Д. Твори у 20 томах. / Д. Яворницький. — Т. 3. — Кн. 1. — Запоріжжя : Тандем-У, 2008. — 496 с.
13. Гончарук Т. Семен Палій на Пересипу / Т. Гончарук // Чорноморські новини. — 2012. — № 029 (21293). — 12 квітня.
14. Історія Хаджибея (Одеси) 1415-1795 рр. в документах. / ред. Гончарук Т. Г. — Одеса : Астропринт, 2000. — 372 с.
15. Czacki T. O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym statucie dla Litwy 1529 roku wydanym. / T. Czacki. — Т. 2. — Poznan : w nowéj Ksiegarni J. Lukaszewisza, 1844. — 272, XV, XXIII p.
16. Петрунь Ф. О. Старовинні шляхи Одещини: Історично-топографічна довідка / Ф. О. Петрунь // Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській АН. / Секція соціально-історична. — 1929. — Ч. 4-5. — С. 32 — 43.
17. Загоровский Н. А. Лиманы Северного Причерноморья на картах прошлых столетий / Н. А. Загоровский // Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській АН. / Секція вивчення природних багатств. — 1929. — Ч. 4-5. — С. 37 — 50.
18. Боллан Г.Л. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. / Г. Л. де Боллан. — К.: Наукова думка, 1990. — 256 с.
19. Загоровский Н.А. Материалы к физико-географическому описанию лиманов северного Причерноморья / Н. А. Загоровский // Украинский бальнеологический сборник. — 1927. — Т. 2-3. — С. 117 — 127.

20. Волан Ф.П. Отчет относительно географического и топографического положения Провинции Озу или Едисан, обычно называемой Очаковская степь, служащий пояснением к картам и планам, снятым по высочайшему указанию / Ф. П. де Волан // Наследие Ф. П. Де-Волана: из истории порта, города, края. — Одесса : Астропринт, 2002. — С. 73 – 200.
21. Сапожников И. В. Хаджибей та Північне Причорномор'я 1780-х років. / І. В. Сапожников. — Іллічівськ : Елтон-2, 1999. — 84 с.
22. Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів: 1734-1775. — Т. 3. / упоряд. Гісцова Л.З. та ін. — К. : без вид-ва, 2003. — 952 с.
23. Эварницкий Д. И. Источники для истории запорожских казаков. / Д. И. Эварницкий. — Ч. II. — Владимир : Типо-літографія Губернского правления, 1903-а. — 2107, 122 с.
24. Якубова Т. А. Фортеця Очаків та військова діяльність гетьмана І. Мазепи / Т. А. Якубова // Наукові праці Миколаївського державного гуманітарного університету ім. Петра Могили. — 2004. — Т. 32. — Вип. 19. — С. 97 – 101.
25. Якубова Т. Північне Причорномор'я в документах гетьмана І. Мазепи (XVII ст.) / Т. Якубова // Волинські історичні записки. — 2010. — Т. 4. — С. 90–96.
26. Станіславський В. Військо Запорозьке у воєнному протистоянні й мирних переговорах з Кримським ханством у світлі нових даних з документів Івана Мазепи 1691–1694 рр. / В. Станіславський // Гетьман Іван Мазепа: постать, оточення, епоха. — К. : Інститут історії України НАНУ, 2008. — С. 183 – 208.
27. Літопис Самовидця / упор. Дзира Я. І. — К. : Наукова думка, 1971. — 208 с.
28. Эвлия Челеби. Книга путешествия. / Челеби Эвлия. — Вып. 1: Земли Молдавии и Украины. — М. : Наука, 1961. — 338 с.
29. Броневский М. Описание Крыма (Tartariae Descriptio) / М. Броневский // Записки Одесского общества истории и древностей. — 1867. — Т. VI. — С. 333 – 367.
30. Листи Івана Мазепи. / упор. Станіславський В. — Т. I: 1687-1691. — К. : Інститут історії України НАНУ, 2002. — 480 с.
31. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. — Т. V. : 1633-1699. — С.-Пб. : В типографии Эдуарда Грана, 1853. — 288, 7, 22 с.
32. Карта топографическая изображающая Область Озу или Землю Очаковскою, содержащаяся в следующих шести листах. Инженер-майор и кав.[алер] Деволант. Масштаб 10000 сажень или 20 версты в дюйме. / копировал инженер-прапорщик Александр Карпов // РДВІА. — Ф. 846. — Оп. 16. — Д. 20150.
33. Гидрографическая карта северных берегов Черного моря, означающая ныне состоящую границу между устьями рек Днепра и Днестра, на коей показана глубина, отмели и фарватер; в пользу судоходства по Днепру, Бугу, Днестру и вдоль по берегам моря, с показанием способа как иметь коммуникацию по Черному морю с городами и портами: Херсоном, Николаевым, Очаковым, Одессой и Овидиополем. Снята и промерена Черноморского гребного флота и инженерного корпуса офицерами, находящимися при строении крепостей южной границы по повелению вице-адмирала и кавалера де Рибаса. [прибл. 1794-1795]. / 1 арк. скл. з 3-х арк. М прибл. 1 : 130 000 // РДВІА. — Ф. 1331. — Оп. 1. — Д. 141.
34. Чертеж Гаджибейской бухты с означением по берегам оной ситуации полагаемой при городе Гаджибей военной гавани, купеческой пристани и построенных в 1793-1794 годах укреплений. / М 300 саж. в дм // РДВІА. — Ф. 846. — Оп. 16. — Д. 23586.

Sapozhnykov I. V. Place of two fights the Cossacks and Tatars near Ochakov (in 1690 and 1691).

The article is devoted to the localization locality "Peresyp" and "Domnine" ("Duminy Krynycy") in the northern Black Sea coast, in the vicinity of which in 1690 and 1691 respectively were two clashes between the Ukrainian Cossacks and Crimean Tatars. More important was the second one in which a detachment of Cossacks led by renowned Fastiv Colonel Semen Paliy. Although this fight was known for more than 100 years ago thanks to D. Yavornytsky, his place was still not certain. Based on a detailed analysis of the written sources and cartographic materials author has determined that these geographical objects placed in the way of Ochakov - Hadzhibey, between the mouth of the Tiligulskiy lyman and right bank of the Berezan river valley.

Keywords: Ukrainian Cossacks, Crimean Tatars, Ochakov, Hadzhibey, Tylihul lyman.

Сапожников И. В. Место двух боев казаков с татарами вблизи Очакова (в 1690 и 1691 годах).

Статья посвящена локализации урочищ "Пересыпь" и "Домнино" ("Думиных крыниц") в Северном Причерноморье, в районе которых в 1690 и 1691 годах состоялись две стычки между украинскими казаками и крымскими татарами. Более значимой была вторая из них, в которой отрядом казаков руководил известный фастовский полковник Семен Палий. Хотя, благодаря Д. Яворницкому, об этом бое стало известно более 100 лет назад, его место до сих пор было не установлено. На основании анализа письменных источников и картографических материалов автор определил, что указанные географические объекты располагались на дороге Очаков - Хаджибей, между устьем Тилигульский лимана и правым берегом долины реки Березань.

Ключевые слова: украинские казаки, крымские татары, Очаков, Хаджибей, Тилигульский лиман.